

A születés pátosza Ács Károly: Kéz a kilincsen

Testveriség-Egység Újvidek, 1953

Szeretem a keményszavú költőket, a kristályosakat és áttetszőket. A versek úgy marnak belém, mint a legkeményebb gyémánt az üvegbe. Belém hasítja, belém vési az érzést, és a léleknek rezonálnia kell erre a kemény versparancsra. Ezek a hideg, kemény szavak ragadnak meg, és egy pillanatra sem tudok kikapcsolódni a gondolkodásból, mindig önkörömbe zárnak, és egy ilyen vers elolvasása után érzem, nincs kiút; szinte szűkülve keresek a versen rést, hogy kijussak belőle. Mert a szónak megvan a maga különös tulajdonsága akár csak az élőbeszédnek. Az egyik költőnél mázsás akcentust kap, a másiknál finoman, kecsesen rezeg, itt zord és férfias, amott, mintha csak Nausikaat látnám a tengerparton. Itt gondolkodásomban a hajtóerő, ott ábrándjaim fuvarosa. A szavak természetrajza ez, amely annyira foglalkoztatta tanulmányom hőseit: Ács Károlyt is. Mert itt a szavaknak ez a furcsa tulajdonsága a döntő. Ács urbánus költő, a Babits fajtájából való, városi ember városi mentalitás, aki nemcsak érzelmekben pompázza ezt a miliót, hanem szavainak veretében is. Leszorítja, csak egyetlen egy jelentést engedélyez, asszociálni lehetetlen verseinek olvasása közben. Pontosan felel az önmagának adott kérdésre, de semmi esetre sem pedantériával.

És éppen ezért Ács több, mint a versei, nem egész lényé van bennük, csak egy részét rejtette verseibe. Alázatos a szavakkal szemben, és mégis gyűlöli őket, küzd velük. „Teremni muszáj“, de a születés fájdalmas, főleg ha öntestünk-ről pattannak le a verssorok. Nem a szavak mágiája ez. Válogatja őket, de tisztelete nem megy túl az ember tiszteletén, aki tudja, hogy legtitkosabb gondolatait, testének és szellemének legrejtettebb rándulásait hordozzák a leírt vagy kimondott szavak. Tartózkodó költő. Szinte érzem a versei és az önmaga közötti távolságot. Eltolja magától őket, és kényszerű nyíltsággal, szemérmesen és bízmatlanul szemléli önmagát bennük. Ez a született félelem a gondolatait féltő és tisztelő emberben, csak a lényeges dolgok adására ösztönzi a költőt. Még így is sokat mondott, bár minden verse a mértéktartás remeke. Éppen ez a bonyolult viszonya költészetéhez és a költészethez általában jellemzi urbanitását. Nem játékos és nem problémamentes. Költészete gondolatokban gazdag és mély, fehér hollója a verselés kultúráltságának. Nem bíz semmit a véletlenre. Tudja, hogy az érzés csak addig az övé, míg meg nem fogalmazza és le nem írja, és éppen ezért félti. Újságokban alig jelent meg verse. látszatra nem termékeny költő, mert pontosan azt szeretné visszaadni, amit gondolt és érzett és nem engedi, hogy egy olvasója is túllépjen versének zárt kerítésein. Szemérmes ember és óvatos. A megpendített érzést olyan finoman, és félve teszi költészete

asztalára, mint törekeny és drága dolgot a féltő kéz. Szegyenli, hogy húsa van. Versei gondolatainak a röntgenfelvételei. Csak a lényegét láttatja, és a világból, ami nem tartozik ide, figyelmen kívül hagyva, a feledésnek engedi át. Éppen ezért lehet legkönnyebben megközelíteni a versek mellé tett Sáfrány-rajzokkal. A képzőművész keze nyomán is a fenti képet látjuk. Sáfrálynak élményt jelentettek a versek, és éppen azok a motívumok ragadták meg, melyeket az előbb említettem. Ács költészetének a lényegét ábrázolják Sáfrány széles ecsetű, nagyvonalú rajzai: emberben csak a legmegfoghatóbbat — a csontokat és a legellenőrizhetlenebbet — a gondolatot. Ács röntgenezi a valóságot, de ő is kiszolgáltatottan áll a szavak sugárzása előtt. „Én négy fekete fal között úgy botorkálok, mint a vak. Szavak, szavak, vesztett szavak” — írja egy helyen fájdalommal, majd egy másik versében palinodizálva ugyanezt a gondolatot: „Hulljatok egyre, betűk, papírom és lékem beborítva, mert aki sír boldog, s boldog az is, aki ír” Nála a versírás, ha nem is győtrelem, mindenesetre szenvedés, mint minden alkotónál. Mert nincs alkotás szenvedés nélkül és míg másoknál a művet kapjuk és a szenvedés csak melléktermék, Ácsnak éppen ez jelent élményt, és éppen e körül járnak gondolatai. „Szakadjatok föl sorról-sorra, szavak, véres tagok, belétek törve, rátok forrva én vagyok és szakadok.” Ez az alkotás állapota. Éppen abban gyönyörködik vagy küzd azzal, ami másnak másodrendű, ami bele sem kerül a műbe. Ő az alkotás állapotában van és az élmény, míg öntestéről pattintgatja a verset, a szavakat, önmagát téni cibálla, mert a szavak beléje forrva, beléje vésődve élnek mert nem lehet másképp, ha jelentkezik a nagy írói imperatívusz: írni kell!

Költő. Míg leirom ezt a szót aszociációk sora támad bennem. Milyen könnyen osztogattuk ezt a nevet, és, hogy most igazi alkotó jelentkezésekor kell leírnom, banálisnak érzem. Banálisnak, mert ma már nem fedi pontosan a szó azt, amit mondani szeretnék vele. Ebben az egy szóban benne van minden. Az alkotó tűz, a fantáziának és a képzettársításnak intenzitása, a mély átélés és a nyelv érzése, a forma kultúrája és a szenvedélyes szerelem minden után, ami emberi, ami a kortárs emberben vágy, titkos álmom vagy realizálásra váró gondolat. Ma már ez a szó elsősorban nem ezt jelenti. Én azonban szeretem ezt a szót és boldogan írom ide Ács Károly neve mellé, mikor költészetének tulajdonságait boncolgatom. Költő, de nem a köznapis dolgok énekesé. Elvont és mélyen gondolati a költészeté. A gondolkodás költői állapota, és költő, aki még ez állapot fölött is elgondolkozik. De azt is tudja, hogy nem a furcsa szavak játékos mestere. A szavak csak addig jelentenek előtte valamit, míg kifejezték a gondolatot; ami még lényegesebb számára, izgató és varázslatos: maga a költő. „Ne haragudjatok rám eltékozolt napok — már keretembe töltött a kor: indulhatok”, vagy „Sok költeményforgácsot pattant le még énrólam az idő, hogy elférjek a halálban. Akár a föld, nagy vagyok és termő mint az ihlet; botnak lenni a kor kezében s bársony békére szavakat keresni.” Az ezerszer megfogalmazott költői hivatás újrafogalmazása, jellemzően urbánus és gondolati a viszonya önmagához mint költőhöz is. Tudja, hogy költő, hogy benne verssé alakul az érzélem, és hogy ezt minden versében tudomásul vehesse. Önmagát is olyan szenvedélyes és heves vizsgálódással veszi körül, mint költészetének anyagát a szót, és tartalmát: a gondolatot. Öntudatos.

Az állandó önvizsgálat meggyőzte már, hogy elég erős, megtelt már kerete éggel, földdel, felhővel, szerelemmel, gondolattal és halállal is. Indulhat. Van mondanivalója, tudatosan önmagáról és a világról. Egész költészetével pedig újra megvilantja a költőt igazi szépségében és nagyságában. Ez a szó Ács költészetének tükrében visszakapta igazi jelentését és nemességét. Nem a romantika felfogásában, hanem ahogy József Attila mondta, modernül és pontosan új tartalmat adva a szónak, új hivatást a költőnek: az adott világ varázsainak mérnökeként.

Ács is az adott világ varázsainak bűvöletében él és ír. Tökéletesen tárgyi költő és filozófus. A tárgyak bűvölete, a materiális világ megragadó ereje pantheizmusában nyilvánul meg legjobban. A városi ember, a falak közé szorított lény örök vágyódását énekl meg a makrokozmoszi nosztalgia, melyet csak városi ember érezhet a föld a levegő, a vizek iránt, melyek falain kívül vannak. És ebbe a panteizmusba közzjártékként feltör az elfeledett földhőztartozás érzése. A júliusi tarlón bandukoló Ács kérdései örök kérdések, amelyekkel az ő tárgyiassága a konkrétumát kapja meg, mélységét és magasságát nyeri el. De ezek a percek csak kivételesek. A modern ember általános kérdései elnyomják ezt a föltörő másikat, ősbibb, vajdasági érzést. Érzései általánosságának szép megnyilatkozásából, a Kulcs című verséből idézek:

*Akármi zárba
beillő kulcsom
igaz munkája:
nyitni. Míg nem lesz
több idegenje
az utcáinknak,
kint se, és bent se...*

Ezek az érzések azonban bonyolultak. Ha nem is titokzatosak, de nincsenek híjával a misztikum halvány vonásainak sem. Nem köd ez, hanem a tárgyak és emberek

létezése fölött elmerengő költő gondolatai. A kéz a kilincsen a maga pillanatnyiségével, egyszerűségével és szinte közömbös nyugalomával ennek az ácsi költő-magatartásnak a legszebb szimbóluma. Mielőtt benyitna, az utolsó pillanatban elgondolkodik az aktus fölött. És hogy tovább elemezzük ezt a képet, nem azon töpreng a költő, hogy vajjon zárt ajtót talál-e vagy sem, hanem a kilincsen pihenő kézre veti pillantását. és az jelenti a problémát.

*Kezemet nézem:
az olda' amnál fekszik,
s a halálnál is messzibb.
Enyém és mégsem:*

*annyi a titka,
ha idegenné horgad,
kicsit vár, majd kopogtat,
s az ajtót kinyitja.*

Ez a tárgyakat, sőt, önmagát elemző gondolkodás eredménye. József Attila kiáltott fel 1937-ben: „Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén, hadd lássunk át magunkon ezen az estén“. Így gondolkodik el egy délben, két jelen között, így, mondja szerelmes versében „ruhádön megsejtem én: egy ős polip, egy sanda rém sugárik tested közepén“, vagy azt, hogy „tartsd mint vizet pohár, a vágyam“ és így merülhet fel benne a gondolat, mit kis versében így énekel meg:

*Szépívá, karcsú lábak,
gazella lábak,
női lábak,
ugyan mi lenne,
ha engem hordának?*

Ez az ácsi magatartás és költészet, melynek pólusai a dolgok, melyek kérdeznek, s kérdéseik, melyeket önmagában hord a költő; ez a magatartás az. amit olyan nagyon az Ács Károlyénak érzek és amelyik József Attilára is annyira jellemző volt. De a kéz a kilincsen képe mellé odakívánczik a másik is, a tudatosabb megfogalmazása ugyanannak az életérzésnek:

*Az ember néha elfelejti
a szót, pedig meg kell felelni,
mert egyre kérdeznak a dolgok,
s kérdéseik magadon hordod,*

*mint a ló a nyerget, víz dereglyét,
test a hámló bőr viszketégjét,
mint a színész a szerepét, de
az első szó nem jut eszébe*

Ennek a szemléletmódnak szülte az Embert énekelek című verse is, amely materializmusával, testiségével, a politikai versek újfajta látásmódjára irányítják a figyelmet. Szenzualizmusával mentesítette magát a sekélyességtől és banalitástól.

Jellemzően legmélyebb verseiben éppen ezek a gondolati elemek kerülnek tulsúlyba. Nemcsak különöségeiben akarja megragadni a jelenségeket, hanem, a kifejezésért folytatott harcában már láttuk, a lényeg pontos visszaadására törekszik. A tárgyak lelke érdekli, ha szabad így megfogalmaznom törekvését. Szerelmes versei is ilyen tárgyi-gondolati jellegűek. Nem konvencionálisak. Itt is, mint általában költészetében, eddig nem tapasztalt formája jelentkezik. Jung, ez a német filozófus és pszichológus jellemezte ezt az attitűdöt találoán: „Mennyire közvetlenebb szembetűnőbb, kifejezőbb és épp ezért meggyőzőbb az, hogy miként történnek velem a dolgok, mint az hogy én miként teszem őket.“ (Idézet Thomas Mann tanulmányából, a Freud és a jövőből, Szerb Matica kiadása, 96. oldal).

Ma, amikor az egész jugoszláv irodalomban éppenhogy megállapodtak az irodalmi modernizmus körüli harcok, amikor ezer jelentést, melléköngét hallgattak el a vitázók erről a szóról, nagy bátorság kell jelzőként és dicséretként leírni Ács Károly neve mellé a modern szót. Mert ő izzig-vérig modern költő. Nem kifejezésének virtuozitása, életérzésének bonyolultsága, hanem társadalmunk kapaszkodó humanizmusa miatt. Szótárunkban csak ez az egy értelme

van a modern szónak. Ács társadalmi költő. Helyzetérzése tudatos, és ebből az érzésből fakadó verseiben felcsendül a jólismert, kedves pátosz, a magyar költők évszázados pátosza, amely a középkortól József Attiláig minden valamirevaló költőnk versében ott van. A magyar hazafias költészet pátosza ez Kőlcsey marcangoló pesszimizmusából, Vörösmarty tépelődéseiből és Ady keserűségéből ismert hang. Két üzenete (Üzenet odaát és Üzenet odaátról) vajdasági költészetünk legszebb darabjai közé tartozik. „A világnak szabad csücskéből...“ Melyik költőnk érezte és írta meg a pesti rádió arcátlan propaganda adásait hallgatva, elmerengve a magyarság új elnyomatásán, hogy „Fáj bennem minden mi magyar, és mégis, hogy fáj, ez a büszkeségem, mert csak a közöny ravatal, s nem örök a szenny, hogyha él a szegény?“ Ki próbálta megörökíteni, amit becsületes magyar költő odaát nem tehet meg, megragadni az elnyomott új rabságba döntött, kizsákmányolt magyar ember fájalmát, ennek „az elgurult lázsiás népnek“ életét; az „éji homály után a nappali árnyékban?“ Ács megéneklte üzenetében becsületesen és komolyan. Vagy elfeledhetjük-e nemese megfogalmazott gondolatát?“

*„... szent a hit,
jó a harc és dított a béke,
és ahol ember van, múlt a gyász“
(Üjévre)*

Ezek emberségének jegyei és még túl ezen, mert Ács költő, akinek nemcsak tartalma jelent szocialista építésünk és igazságért folytatott harcunk, hanem életérzést is, egyszóval humánium-gazdagodást. Vallja és éneklie a mát, de, „túlakarni néha a mán, még ellenére is, ez az én politikám“ (Politika). Ezt csak igazi költő írhatta le, csak igazi író vallomása lehet. Hisz az igazságban, az emberek igazságá-

ban. Ódai hangon énekl: „... igazság, vigyázz a szavaimra“. Mert ma ez a jó szükséges legjobban a földön, ahol napról-napra ezt tiporják és csúfolják meg milliók tudatában. Erre a meggyalázott igazságra hivatkozni ebben bízni csak társadalmunk igazságában vetett hittel lehet. Igazi költő, akinek minden szava nemcsak szó, hanem egész egyéniségével vallott hit és ragaszkodás is.

„Tiszta szavak kellene, mint a levegő“ írja. Esztétikájának legjellegzetesebb tulajdonsága éppen ez a tisztaság. Világa szennynélküli, gondolatai szűrtek, pontosak. Nemhiába jelenti költészetének egyik legnagyobb élményét maga a költés folyamata, a szavak, az egyetlen lehetséges kifejezés keresése. Ez esztétikájának az alapja. Még a rossz gondolat is pontosan kifejezve valahogy elviselhető. Bár ez vulgáris hétköznapisítása a nemesebb, belső költői aktivitásnak, mégis jellemző bizonyos mértékben. A születés pátosza ragadja magával; a vers születéséé és az az atmoszféra, amely körülveszi, körüllebegi ezt a folyamatot. A vers nem cifra szolgál nála, hanem lényege és gondolatainak hordozója.

Éppen olyan gonddal ügyel formáira, mint amilyen gonddal barangol a szinonimák és homonimák úthetségest az egyetlen találó gondolatra. Költészete gazdag formákban is. A hexamétertől a Levéltetű négy soráig végigpróbálja az európai költészet gazdag ruhakészletét, amely a szonettkoszorú arhitektonikus és kötött felépítésétől a Gólya szabadvers-kísérletéig terjed. Hogy tudós költő, itt éreztem meg igazán. A poeta doctusok fajtájából való, ahová Babits, Leopardi és Valéry is tartoztak. De nem elefántcsonttorony-lakó. Választékos. És ez erény. Verseinek olvasása és élvezése nem hétköznapi szórakozás. A vers ünnep, és csak alázatos türelemnek nyílnak meg szépségei. Nem elvont, csak bonyolult Ács Károly költészete. Maga a költő pedig művész, aki komolyan és alázatosan az. Jelentősége, bár elsősorban nyelvi és formai, mégis költészetünk izapodásnak indult ereit tisztogatta.

Fordítsuk meg kötetének címét. Költészete nem csak kéz a kilincsen hanem tett is, amellyel az a kéz a költészet és az irodalom ajtaját tárta ki.

Borí Imre